

УДК595.771

МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дяченко І. Б.

В статті досліджено і узагальнено теоретичні аспекти управлінських підходів у сфері природно-заповідної справи. Розглянуто сутність категорії „менеджмент” природно-заповідної сфери, а також принципи менеджменту застосовувані в процесі забезпечення розвитку природно-заповідних територій та об’єктів.

***Ключові слова:** управлінські підходи, природно-заповідна сфера, менеджмент, природно-заповідні території та об’єкти*

ВСТУП

Сучасні темпи зміни природних явищ на земній поверхні (погоди, клімату тощо) набагато вищі, ніж темпи зміни суспільних явищ. Щораз більше стираються грані між природними та іншими явищами людського життя. Це зумовлює потребу системно вивчати проблеми єдності суспільства і природи як таких, що перебувають в стані функціональної залежності.

Процес взаємодії природи і суспільства характеризується закономірностями, які не можна звести лише до природничих, економічних чи суспільних законів. Навколишнє природне середовище перебуває в динамічній рівновазі, коли циклічність потоків енергії і речовини гарантує безперервне відтворення природи. Втручання ж суспільства у природні системи, які функціонують за принципами самовідтворення та безвідходності, як відомо, призводить до їх порушення.

Комплексному теоретично-практичному дослідженню проблем менеджменту природно-заповідних територій та об’єктів, питань забезпечення їх екологічної збалансованості в умовах ринкового господарювання, присвятили свої праці українські вчені Л. С. Гринів, М. І. Гончаренко, В. С. Кравців, А. І. Кредісов, В. П. Мікловда, Є. Г. Панченко, Б. А. Семененко, А. В. Толстоухов, М. І. Хилько, І. Г. Яремчук та ін. Проте узагальнення й визначення сутності менеджменту саме в природно-заповідній сфері потребує більш поглибленого дослідження.

В основу методів дослідження покладено діалектичні методи пізнання явищ і процесів, методи групувань та узагальнень. Основними інформаційними джерелами дослідження є узагальнення наукових підходів на основі опрацювання монографічних джерел та науково-методичних публікацій в мережі Інтернет.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень і категорій щодо менеджменту природно-заповідної сфери, окреслення основних принципів в процесі управління природно-заповідними територіями та об’єктами.

Дяченко Ігор Борисович, здобувач кафедри економіки, менеджменту і маркетингу, ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

1 СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ „МЕНЕДЖМЕНТ” ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОЇ СФЕРИ

В окремих наукових виданнях стверджується, що взаємодія з природою завжди була одним з аспектів людської діяльності, але глобального екологічного відтінку ця взаємодія набула лише недавно [4, с. 15]: відтоді, коли людство підірвало основи життєдіяльності біосфери, тобто всередині ХХ ст. в результаті різкого збільшення планети, інтенсивної індустріалізації та урбанізації, внаслідок чого господарські навантаження перевищили здатність геоєкосистем до самоочищення і регенерації.

Передбачаючи сучасну ситуацію, В. Вернадський вважав, що людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і повинна мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в межах окремої особистості, сім'ї чи роду, держави чи їх союзів, але і в планетарному аспекті. На думку цитованого науковця, ноосфера – останній з багатьох етапів еволюції біосфери в геологічній історії – стан наших днів [2, с. 329].

При цьому, організація виробництва відірвана від природних обмінних процесів без врахування еколого-економічної сутності менеджменту завдає дедалі більшої шкоди навколишньому природному середовищу (НПС). З часу виникнення технократичної цивілізації на Землі втрачено третину площ лісів, збільшилися території пустель, що прискорили свій наступ на зелені зони. Особливо катастрофічних розмірів досягло забруднення світового океану нафтопродуктами, отрутохімікатами, синтетичними відходами тощо [3, с. 59].

Важлива роль у законодавчих актах України щодо збереження і охорони навколишнього природного середовища відводиться менеджменту (управлінню) природно-заповідними територіями та об'єктами. В наукових джерелах стверджується, що українське слово „управління” і англійське – „менеджмент” є синонімами, але в дійсності їх зміст дуже відмінний як з урахуванням мікроекономічного, так і макроекономічного підходів. Відмічається також, що зазначені фундаментальні наукові категорії стосовно менеджменту в літературі не мають точних закінчених визначень, а сучасне тлумачення менеджменту має такі варіанти [5], [1], [8]:

- об'єкти управління: організації чи підприємства-товаровиробники. Процеси, що беруть початок від людини;

- тип гнучкої організаційної системи управління комерційними і недержавними підприємствами;

- гнучка система ділового та інноваційного керівництва, спроможного чутливо реагувати на кон'юнктуру ринку, умови конкуренції й здатність своєчасно перебудовуватися з врахуванням вимог навколишнього середовища;

- складне соціально-економічне й організаційно-технічне явище, процес діяльності якого має справу із зміною становищ, якостей об'єкта;

- процес, що включає знання, навички, вміння, прийоми, операції, процедури і алгоритм впливу через мотивацію;

- елемент культури, системи цінностей і переконань.

Фундаментальний Оксфордський словник англійської мови, вперше виданий ще у 1933 р., дає такі тлумачення сутності менеджменту [16, с. 106]: 1) спосіб, манера спілкування з людьми; 2) влада і мистецтво управління; 3) особливого роду вмільсть і адміністративні навички; 4) орган управління, адміністративна одиниця.

Така різноманітність визначень цієї категорії констатує той факт, що наукова думка менеджменту продовжує доповнюватися новими знаннями. Відмітимо, що і по сьогоднішній день у багатьох наукових джерелах відсутнє поняття менеджменту природно-заповідної сфери. Стосовно природно-заповідних об'єктів і територій окремі тлумачення поняття „менеджмент”, на нашу думку є неприйнятними, оскільки природно-заповідні території та об'єкти не є комерційними або недержавними підприємствами. Це ж стосується і щодо реагування на кон'юнктуру ринку та умов конкуренції, оскільки землі природно-заповідного фонду є специфічним об'єктом.

2 ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ

Найважливіше значення в реалізації мети організації і функціонування природно-заповідних об'єктів і територій мають принципи менеджменту, які використовує в своїй діяльності управлінський персонал. У принципах менеджменту узагальнено, з одного боку, пізнані закони і закономірності, з іншого – досвід управління, який виправдав себе. Вони визначають спосіб діяльності, взаємодії й виступають правилами, нормами управлінської діяльності. Принципи менеджменту похідні від загальних законів і відображають відносини, згідно з якими має створюватися, функціонувати і розвиватися система управління. Ігнорування принципів може створювати в управлінні ситуацію, яка в кінцевому підсумку призводитиме до невдач в управлінській природоохоронній діяльності. Тому знання й урахування принципів у практичній діяльності є найважливішою умовою ефективного управління природно-заповідними об'єктами.

Загальні принципи менеджменту в природно-заповідній сфері, на нашу думку, мають відповідати таким вимогам: визначати загальні положення, властиві організаціям різних типів і видів; відповідати законам розвитку природи, суспільства і бізнесу; об'єктивно відображати сутність явищ і реальних процесів управління організацією; бути визнаними суспільством. Відмітимо, що основні принципи раціонального управління вперше було сформульовано основоположниками наукового менеджменту – Ф. Тейлором [11], Г. Емерсоном [13], А. Файоль [12].

Відмічаючи наукові здобутки цитованих дослідників, зауважимо, що центром вивчення Ф. Тейлора стали чотири принципи управління індивідуальною працею працівників: науковий підхід до виконання кожного елемента роботи; науковий

підхід до добору, навчання і тренування працівника; кооперація з працівниками; розподіл відповідальності за результати роботи між менеджерами і працівниками. Г. Емерсон одним з перших ввів ряд фундаментальних положень менеджменту, а саме: підлеглий існує для того, щоб розширювати і продовжувати особистість начальника; керівник, управлінець існує тільки для того, щоб зробити продуктивною роботу підлеглого; компетентні фахівці повинні формулювати основні справи, навчати всіх і кожного щодо їхнього застосування і постійно стежити за всіма порушеннями; кожний вищий щабель управління існує не для задоволення тих, хто стоїть вище, а для

обслуговування тих, хто працює нижче; кожна операція на будь-якому об'єкті, чи підприємстві має базуватися на знаннях і вмінні, які тільки є у світі. А. Файоль, який узагальнив не тільки принципи попередніх науковців, а й сформулював вперше, а саме: розподіл праці, повноваження й відповідальність, дисципліна, єдиноначальність, єдність дій, підпорядкованість інтересів, винагорода персоналу, централізація, склярний ланцюг, порядок, справедливість, стабільність персоналу, ініціатива.

Головні принципи менеджменту розроблені школою наукового менеджменту і класичною адміністративною шкалою, подано в табл. 1.

Таблиця 1 Головні принципи менеджменту за Ф. Тейлором, Г. Емерсоном та А. Файолем*

Принцип	Зміст	Особливості прояву в природно-заповідній сфері (ПЗС)**
Поділ праці	Спеціалізація робіт для ефективного використання робочої сили	Спеціалізація робіт відповідно до підпорядкованості територій, об'єктів та їх зонування
Повноваження та відповідальність	На кожного працівника покладена відповідальність за виконання роботи відповідно до делегованих повноважень	Повноваження та відповідальність відповідно до структури та підпорядкованості територій та об'єктів ПЗС
Дисципліна	Працівники повинні підкорятися умовам договору між ними і керівництвом	Дисципліна в межах усіх рівнів ієрархії ПЗС
Єдиноначальність	Працівник одержує розпорядження і звітує перед безпосереднім начальником	Підпорядкування та звітування нижчого рівня працівників перед вищим
Підпорядкованість інтересів	Інтереси організації превалюють над інтересами індивіда	Превалювання державної форми власності у ПЗС обумовлюють підпорядкованість таких інтересів
Єдність дій	Усі дії, що мають одну мету слід об'єднувати в групи і здійснювати за єдиним планом	Єдність дій всіх рівнів територій та об'єктів ПЗС з метою досягнення синергичного ефекту
Винагорода персоналу	Справедлива винагорода працівників за їх працю	Справедлива винагорода персоналу не тільки на основі грошового заохочення але й додаткового у формі виділення сіножатей, пасовищ, топ-норми
Централізація	Єдиний порядок в організації, що має центр управління. Крайні результати досягаються при правильному співвідношенні централізації і децентралізації	Доцільне превалювання централізації, оскільки децентралізація в умовах ПЗС немає єдиного центру управління
Склярний ланцюг	Нерозривний ланцюг команд, по якому передаються всі розпорядження й здійснюються комунікації між усіма рівнями ієрархії (ланцюг начальників)	Цей принцип може бути забезпечений на умовах усунення розпорошеності ПЗС між різними відомствами
Порядок	Робоче місце для кожного працівника, і кожний працівник на своєму місці	Кожен фахівець на своєму робочому місці відповідно до набутої кваліфікації
Справедливість	Справедливість реалізації встановлених правил і угод на всіх рівнях склярного ланцюга	Справедливість повинна проявлятися на всіх рівнях єдиноначальності
Стабільність персоналу	Орієнтація працівників на лояльність організації і на довгострокову роботу. Висока плинність знижує ефективність роботи	Стабільність персоналу повинна орієнтуватися на довгострокову роботу в умовах мінімальної плинності кадрів з метою підвищення ефективності природоохоронної роботи
Ініціатива	Заохочення незалежних суджень працівників у межах делегованих їм повноважень і виконуваних робіт	Ініціатива має заохочуватися на всіх рівнях ієрархії територій та об'єктів ПЗС
Корпоративний рух	Гармонія інтересів персоналу й організації, єдність зусиль (у єдності сила)	Корпоративний рух має опиратися на загальнолюдські цінності та моральність з метою забезпечення сталого розвитку ПЗС
Науковий підхід	Науковий підхід до виконання кожного елемента роботи, до добору, навчання і тренування працівника	Науковий підхід стосується усіх сфер діяльності територій та об'єктів ПЗС
Компетентність	Компетентні фахівці повинні формулювати основні справи, навчати всіх і кожного їх застосування і постійно стежити за всіма порушеннями	Компетентність фахівців повинна проявлятися відповідно до багатофункціональної діяльності ПЗС

Високі стандарти діяльності	Високі стандарти діяльності досягаються за рахунок впровадження досягнень міжнародного менеджменту	Високі стандарти діяльності відповідно до міжнародних норм менеджменту для всіх видів ПЗС
Орієнтація на перспективу розвитку	Перспективний розвиток з орієнтацією на кінцеві результати діяльності та прагнення до нововведень	Орієнтація на максимальне розширення ПЗС
Розв'язання проблем новими методами	Вирішення проблем новими методами з опорою на об'єктивні закони природи та суспільства з дотриманням еколого-економічних та соціальних засад	Розв'язання проблем з врахування інноваційних підходів, та подальшою дифузиею інновацій у всіх сферах ПЗС
Концентрація діяльності на пріоритетних програмах	Концентрація діяльності на пріоритетних програмах відповідно до стратегічних орієнтирів розвитку	Концентрація діяльності на пріоритетних програмах стратегічного сталого розвитку ПЗС в розрізі природно-економічних зон регіону

*Узагальнено на основі джерел: [11], [13], [12].

** Авторська розробка.

Загальні принципи менеджменту (табл. 1) в природно-заповідній сфері мають відповідати таким вимогам: визначати загальні положення, властиві організаціям різних типів і видів; відповідати законам розвитку природи і суспільства; об'єктивно відображати сутність явищ і реальних процесів управління організацією природно-заповідної сфери; бути визнаними суспільством. Важливе значення в реалізації мети організації та функціонування природно-заповідної сфери мають такі принципи: поділ праці, які можна представити такою системою: одиничний – поділ праці за професіями, оскільки у цій сфері потрібні спеціалісти різних спеціальностей (екологи, біологи, зоологи, лісівники, економісти та ін.); частковий – поділ праці за ознакою однорідності видів природно-заповідної сфери (біосферні заповідники, природні національні парки, заказники та інші об'єкти і території ПЗФ); загальний – поділ праці за ознакою суміжності територій і об'єктів цієї сфери.

Відмітимо, що суспільний поділ праці одночасно відбувається углиб і вшир, тобто розповсюджується як по території країни, так і за її межі, впливаючи на формування двох просторових рівнів:

- територіально-національний – поділ праці в межах країни з формуванням природно-заповідної сфери в межах регіонів;

- територіально-міжнаціональний – поділ праці між країнами в природно-заповідній сфері, прикладом якого є польсько-словацько-український біосферний резерват „Східні Карпати”. З української сторони до цього резервату належить

- Ужанський національний природний парк і Надсянський регіональний ландшафтний парк. З польської сторони до названого біосферного резервату відносяться: ландшафтний парк „Долина Сяну”, Бещадський національний парк, а з словацької – національний парк „Полонини”, також в резерват включено Ціснянсько-Ветлінський ландшафтний парк.

Принцип повноваження та відповідальності залежить від структури підпорядкованості територій та об'єктів. Цей принцип тісно переплітається із принципами дисципліна та єдиноначальність у межах усіх рівнів ієрархії природно-заповідної сфери. Відмітимо, що природно-заповідні території та об'єкти у межах держлісгоспів та держмисливгоспів,

ці принципи поєднуються на рівні керівників та їх заступників, а також начальників відділів відносно лісництв, майстерських дільниць та обходів. У Карпатському біосферному заповіднику та національних природних парках цим та іншим принципам відповідають природоохоронні науково-дослідні відділення (ПНДВ) та підпорядковані їм нижчестоящі структури.

Відмічені принципи обумовлюють взаємодію з іншими принципами менеджменту, передусім щодо єдності дій, централізації, склярного ланцюгу, ініціативи, корпоративного руху, оцінки землі та ін.

З точки зору предмету оцінки землі природно-заповідного фонду, *по-перше*, повинні розглядатися не як просторовий базис для розселення і розміщення продуктивних сил, або фактор суспільного виробництва, а як складова частина національного багатства країни й елемент природно-ресурсного потенціалу території. Цільові функції і споживчі властивості земель природно-заповідного фонду локалізуються в сфері, що не відноситься до матеріального виробництва і комерційної діяльності, про що зокрема, констатується в статті 43 Земельного Кодексу України [7].

По-друге, землі природно-заповідного фонду за своїми функціональними характеристиками і цільовим використанням є нетиповими для земельного ринку. При цьому цільові функції природно-заповідних територій складаються не тільки й навіть не стільки в одержанні доходу від господарської діяльності, скільки у виконанні завдань природоохоронного, екологічного й соціального характеру. Тому пряма оцінка економічної вигоди від цільового використання ділянки не може бути формалізована за стандартною оціночною схемою у зв'язку з відсутністю явно виражених грошових потоків. Саме тому, як відмічають окремі науковці, потрібен додатковий аналіз рентоутворюючих характеристик, властивих охоронним природним територіям, оскільки такі охоронні природні території, як окремі види рекреаційних ресурсів слід розглядати як „території з особливим режимом абсолютизму використання” (ТОРП) [10]. Враховуючи, що абсолютно марних земель не буває, а тому в залежності від виду цільового використання, будь-яка ділянка виконує набір господарських або

негосподарських функцій. Під господарськими (комерційними) розуміються функції, безпосередньо зв'язані з відтворювальними відносинами і які проявляються у вигляді прямого економічного результату від їх реалізації (одержання доходу). Реалізація негосподарських функцій дає непрямий економічний ефект, опосередкований через суміжні сектори економіки, або види економічної діяльності.

По-третє, до основних економічно значимих негосподарських функцій ТОРП відносяться наступні: збереження генофонду людини і природних ресурсів (тварин і рослин); середовище захисна і середовище стабілізуюча, об'єкто- і ресурсозахисна; науково-дослідна й інформаційна; культурно-просвітня і виховна; рекреаційна.

У загальному вигляді економічним результатом реалізації функції збереження генофонду для кожного типу ТОРП є економія витрат на збереження одного умовного біологічного виду на територіях природно-заповідного фонду, передусім в заповідній зоні (ядрі) порівняно з іншими зонами (буферна, антропогенних ландшафтів та регульованої заповідності). Економічним результатом науково-дослідної й інформаційної функції є економічний ефект від проведення фундаментальних та прикладних досліджень, а також використання інформаційних даних, отриманих на базі відповідної ТОРП стосовно до її поділу на різні зони.

Економічний результат реалізації культурно-освітньої та виховної функції найбільш складно піддаються оцінці, який полягає в поліпшенні якісних і кількісних показників стану природних об'єктів внаслідок підвищення рівня екологічної правосвідомості населення, прищеплення дбайливого відношення до елементів навколишнього середовища. Ця вимога особливо актуальна для Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків регіону, оскільки сільські населенні пункти на відміну від інших регіонів, входять або прилягають до об'єктів та територій природно-заповідного фонду.

Економічна значимість територій природно-заповідної сфери визначається також складом і ступенем реалізації властивих їй господарських функцій. З погляду господарської значимості та з метою ефективного забезпечення управління (менеджменту) у сфері охорони природно-заповідних територій, окремі науковці, всі типи ТОРП пропонують розділяти на [10]: території з переважно економічною значимістю, обумовленої господарськими функціями; території із соціально-економічною значимістю, на яких реалізуються як господарські, так і негосподарські функції; території з переважно соціальною значимістю, на яких реалізуються тільки негосподарські функції.

На нашу думку, по-перше, в умовах природно-заповідної сфери, території повинні виділятися не за економічною значимістю внаслідок господарських функцій, а за еколого-економічною, оскільки у господарській діяльності передусім ставиться питання про дотримання природоохоронних функцій. По-друге, природно-заповідні території та об'єкти мають не тільки соціально-економічну значимість, але і

екологічну при реалізації як господарських, так і негосподарських функцій.

По-третє, негосподарські функції передусім реалізуються в заповідній зоні (заповідне ядро), оскільки вона служить для охорони природного ландшафту і будь-яке господарювання тут принципово виключене, а діяльність людини підпорядковується природоохоронним цілям. Водночас буферна зона служить збереженню історично сформованих культурних ландшафтів і повинна оберігати заповідну зону від негативних зовнішніх впливів. Буферна зона на прикладі Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків містить людські поселення, дослідницькі станції з експериментальними дослідними ділянками, а також туристичні бази.

Для природно-заповідної сфери притаманний „екологічний менеджмент (від англ. manage – керувати), як система відносин – (сфера діяльності), а також сукупність методів, спрямованих на забезпечення управління у сфері природокористування, охорону та збалансоване використання природних екосистем [6, с.282]. Водночас, менеджмент природоохоронної діяльності передбачає планове і науково-обґрунтоване збереження та перетворення цілісних природних комплексів з урахуванням інтересів усіх галузей, забезпечення потреб різних регіонів у ресурсах, сировині та готовій продукції, створення здорового середовища для життя і діяльності населення, відтворення ресурсів у широких територіальних межах.

Відмічене вище трактування поняття „менеджмент природоохоронної діяльності” дає підстави стверджувати, що не всі критерії відповідають вимогам менеджменту природно-заповідних територій. При цьому ми не заперечуємо, що для менеджменту природно-заповідних територій, в умовах Закарпатської області, у складі яких провідна роль належить лісовим екосистемам, і передусім пралісам, на перше місце виступає планове і науково-обґрунтоване їх збереження, а господарська діяльність обмежена (в заповідній зоні взагалі виключена), економічна оцінка природних ресурсів є необхідною.

Зона традиційного природокористування в природно-заповідній сфері (зона антропогенних ландшафтів) служить для розробки сучасних екологічних форм господарювання і є одночасно

Відмітимо, що особлива потреба в менеджменті природно-заповідними територіями та об'єктами виникає на сучасному етапі людського розвитку, оскільки, як уже відмічалось існують суперечності між екологічними, соціальними, економічними, технологічними чинниками існують в усіх країнах світу, в тому числі існує загроза технологічних та екологічних аварій, катастроф також існує всюди. Особливої уваги потребує питання екологічної циклічності. Від природних циклів потрібно відрізнити екологічні цикли, котрі відображають результати взаємодії суспільства та природи, характер і результати використання природних продуктивних сил. Екологічні цикли змінюються загальною мірою в результаті історичного розвитку, в міру оволодіння силами природи. Такі цикли найбільше виражені в

тих галузях, де людина безпосередньо має справу з силами природи. При цьому, окремі науковці розрізняють довготермінові й понад довготермінові цикли пов'язані з виготовленням, освоєнням і розповсюдженням нових поколінь техніки і технології в природогосподарських галузях, які характеризуються такими особливостями [14]; [4, с. 23, 24], для яких притаманні довготермінові й понадтермінові екологічні цикли.

Основна причина сучасної глобальної екологічної кризи полягає в тому, що людство споживає природних ресурсів значно більше, ніж їх можна забрати з біосфери без втрати порушення її біохімічних циклів і здатності до самовідновлення.

Наприкінці ХХ ст. на Землі практично не залишилося куточка, де б не відчувався вплив людської діяльності. Суттєвою умовою досягнення людством збалансованого розвитку є збереження біологічного різноманіття нашої планети, оскільки воно забезпечує стабільність та стійкість біологічних процесів на планеті, відновлення природних ресурсів, які використовуються людиною. Розвиток людства і далі залежатиме від основ, які забезпечує жива природа [9, с. 12].

Таким чином, сьогодні, як ніколи, гостро стоїть проблема зберегти біологічне різноманіття України, і особливо регіонів Українських Карпат, зокрема Закарпатської області, від подальшої деградації природного середовища та відновити його до прийняттого рівня. Ключовим елементом у досягненні збереження біорізноманіття і раціонального використання природних ресурсів є застосування дієвого менеджменту в сфері природоохоронних (заповідних) територій та об'єктів, де лімітується або зовсім виключається господарська діяльність, оскільки завдання, які виконують

природоохоронні території є багатогранними і різноманітними.

ВИСНОВКИ

Різноманітність визначень категорії „менеджмент природно-заповідної сфери” продовжує доповнюватися новими знаннями, оскільки об'єкти та території ПЗФ не є комерційними або недержавними підприємствами. Це ж стосується і щодо реагування на кон'юнктуру ринку та умови конкуренції, оскільки землі природно-заповідного фонду є специфічним об'єктом.

У принципах „менеджменту природно-заповідної сфери” узагальнено, з одного боку, пізнані закони і закономірності, з іншого – досвід управління, який виправдав себе. Вони визначають спосіб діяльності, взаємодії й виступають правилами, нормами управлінської діяльності. Принципи менеджменту похідні від загальних законів і відображають відносини, згідно з якими має створюватися, функціонувати і розвиватися система управління.

Дослідження свідчить, що основними категоріями менеджменту в цілому, в тому числі вся природно-заповідної сфери, зокрема, є: організація, функції та методи управління, рівні, стиль керівництва, комунікації, управління колективами тощо.

В менеджменті природно-заповідними територіями та об'єктами доцільним є врегулювання суперечностей між екологічними, соціальними, економічними, технологічними чинниками, попередження загроз технологічних, екологічних аварій та катастроф.

Подальші публікації будуть спрямовані на дослідження природно-заповідної сфери в контексті теоретико-нормативних основи формування природно-заповідних територій в структурі екологічної мережі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бредик У. Менеджмент организации: Пер. с англ. / У. Бредик. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 698 с.
2. Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1965. – 324 с.
3. Гирусов Э. И. Экология и экономика природопользования: [учебник для вузов] / Э. И. Гирусов и др.; под ред. проф. Э. В. Гирусова. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 445 с.
4. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : [монографія] / Л. С. Гринів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
5. Дунган У. Дж. Основополагающие идеи в менеджменте : Пер. с англ./У. Дж. Дунган. – М. : Дело, 1996. – 458 с.
6. Екологічна енциклопедія : У 3 т. / Головн. Ред. А. В. Толстоухов та ін. – К. : ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.
7. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. – К.: ВЕЛЕС, 2005. – 79 с.
8. Кредісов А. І. Менеджмент для керівників / А. І. Кредісов, Є. Г. Панченко, В. А. Кредісов. – К. : Знання, 1999. – 342 с.
9. Природно-заповідний фонд Закарпатської області : [довідник] / [В. М. Антосяк, Я. О. Довганич, Ю. М. Павлей, В. Ф. Покинйчереда, А. О. Поляновський, В. О. Чумак]. – Ужгород, 1998. – 304 с.
10. Семененко Б. А. Науково-методичні принципи оцінки земель природно-заповідного фонду / Б. А. Семененко, М. І. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uto.sumy.ua>
11. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор. – М. : Контролинг, 1991. – 104 с.
12. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М. : Экономика, 1992. – 128 с.
13. Файоль А. Википедия: Свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Файоль_Анри
14. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allbookz.ru/publ/knigi>
15. Cycles. - 1995. - Vol 45. - May. – 180 p.
16. The Oxford English Dictionary. Vol. VI. - L., 1983. - p. 106.